

2 INTRODUCCIÓ

L'estudi que presentem és, en part, la continuació del que vàrem iniciar ara ja fa uns anys i que va culminar en la realització de la nostra Tesi de Llicenciatura sobre la ceràmica *terra sigillata* documentada en el jaciment de la ciutat romana de *Baetulo*, en contextos estratigràfics que abracen el període que va d'August (27 a.e. – 14 d.e.) a la dinastia flàvia (69 - 96 d.e.) (Madrid, 1997). I diem que és una continuació només en part perquè, si bé l'objectiu continua essent el mateix, el nostre plantejament ha canviat substancialment.

En aquell estudi partíem de la classificació a ull nu de la ceràmica *sigillata* en diversos grups que es corresponien amb les produccions clàssiques dels grups de *sigillata* itàlica, *sigillata* sud-gàl·lica i *sigillata* hispànica i en dos més anomenats *presigillata* i *prearetina*, on es classificava tot allò que d'una manera o d'una altra semblava relacionat amb el món de les *sigillates*, bé pel seu color, bé per la tipologia o per ambdues coses, però que es diferenciava clarament a ull nu d'aquestes produccions clàssiques. A partir d'aquí, la classificació tipològica dels individus i la cronologia proporcionada per la pròpia *sigillata* (en el cas de la *sigillata* itàlica i la *sigillata* sud-gàl·lica) ens permetia atribuir una cronologia als contextos analitzats i inferir una datació per les estructures relacionades. Alhora, el fet d'analitzar la *sigillata* en contextos cronològics de diferents etapes dins el marc assenyalat, també ens permetia realitzar inferències sobre la circulació i evolució d'aquests grups en un centre receptor com és la ciutat de *Baetulo*.

Malgrat tot, les restriccions imposades com a conseqüència de treballar únicament amb la metodologia arqueològica impediè la correcta identificació de les possibles produccions diferents que podrien existir dins de cadascun d'aquests grups. És a dir, avui dia sabem que el que coneixem com a *sigillata* itàlica es va fabricar en més d'un centre productor i que ni tots els centres es troben a la Península Itàlica, ni tampoc tots varen treballar durant els mateixos períodes cronològics. També sabem que aquest tipus ceràmic, independentment del taller on es va fabricar, presenta tal uniformitat que no és possible diferenciar la producció d'aquests centres a ull nu. I malgrat que la presència de marques de ceramista ens pot permetre aquesta diferenciació, també avui dia sabem que hi va haver ceramistes que van treballar a diversos tallers i que la majoria de fragments recuperats en una excavació arqueològica no presenten marques. En el cas de la *sigillata* gàl·lica, pot ser cert, com s'ha assumit tradicionalment, que un

percentatge molt alt d'aquesta producció en el nostre territori provingui del sud de la Gàl·lia, i més concretament del taller de la Graufesenque. Tot i així, donat que aquesta assumpció es basa només en els individus que presenten marques de ceramista, no es pot descartar d'una banda la possibilitat que hagin arribat productes d'algun dels seus tallers satèl·lits i no siguem capaços de reconèixer-los donada la seva homogeneïtat física; i d'una altra, que puguin haver arribat productes d'altres zones de la Gàl·lia. Com és sabut hores d'ara, ja s'hi han localitzat més de cinquanta tallers que fabricarien *sigillata*. En el cas de la *sigillata* hispànica la situació és tan o més complexa ja que de la majoria de tallers no es coneix ni la seva cronologia, ni el seu abast, i tampoc no ha estat possible realitzar excavacions arqueològiques completes en molts d'aquests centres. Així doncs, s'assumeix que només dos complexos, *Tritium Magallum* i Andújar van comptar amb una difusió a llarga distància que, especialment en el cas del primer, cobriria tota la Península Ibèrica. Però fins i tot d'aquest primer gran complex, del que formarien part una gran quantitat de tallers, no ha estat possible fer un estudi arqueològic global i la cronologia continua assentada principalment en la tipologia i la decoració de les peces.

Si la incorrecta identificació d'aquestes produccions en els nostres jaciments pot comportar errors ulteriors tant pel que fa a la cronologia que atribuïm als nostres contextos estratigràfics a partir d'aquesta ceràmica, com pel que fa a les relacions comercials que haurien existit entre centres productors i receptors, aquests s'agreugen considerablement alhora de reconèixer tot allò que vàrem classificar sota els noms de *presigillata* i *prearetina*. Vàrem utilitzar aquests termes per dues raons, una perquè eren els que s'utilitzaven tradicionalment a Badalona (Tarrats 1975) i una altra perquè qualsevol altre intent de classificació, sense comptar amb altres eines que les arqueològiques, era susceptible de ser tan arbitrari com el primer. Això és degut, d'una banda, al desconeixement que existeix sobre quantes produccions hi va haver realment i, d'una altra, al desconeixement sobre la seva provenença i tecnologia de producció. Això ha provocat que, sistemàticament, aquestes produccions es relacionin bé amb imitacions locals, bé amb fases d'assaig de centres productors i aquestes assumpcions han donat lloc a diversos noms d'acord amb el criteri subjectiu de qui les classifica. Així, hem arribat al moment actual, on aquestes produccions continuen essent unes grans desconegudes dins el món de la *terra sigillata*.

La nostra reflexió sobre aquestes qüestions i, de manera indubtable, la nostra posició com a membre d'un equip de recerca arqueomètrica han contribuït considerablement al replantejament metodològic per l'estudi de la *terra sigillata* del jaciment de *Baetulo* que avui presentem. La nostra proposta considera que és una prioritat la identificació de les diferents produccions de *terra sigillata* que es troben en el nostre jaciment abans d'abordar l'anàlisi arqueològic-històrica final del jaciment en qüestió i que aquesta identificació, per ser objectiva, necessita de la incorporació de tècniques arqueomètriques. La incorporació d'aquestes tècniques pot permetre aquesta identificació a partir de l'anàlisi química dels individus que conformen la mostra i el posterior contrast dels resultats obtinguts amb els dels grups de referència dels centres o zones de producció determinades analíticament fins l'actualitat. Aquest procés possibilita establir de manera objectiva la provinença dels materials i així adscriure'ls als seus centres o zones de producció, fins i tot en el cas que tots ells fossin fragments informes. Aquest fet té una importància crucial per dos motius, un per l'extrapolació que fem de la cronologia de la *terra sigillata* a les nostres estratigrafies i consegüentment a les estructures amb que estan relacionades; l'altre, per les inferències econòmico-comercials que proposem entre el nostre jaciment i els centres productors implicats en la comercialització de la vaixel·la en qüestió.

Així doncs, el treball parteix d'una primera anàlisi dels contextos estratigràfics seleccionats, per als quals es proposa una primera datació. El següent pas consisteix en el mostreig aleatori i representatiu de tota la *sigillata* recuperada en aquests contextos per a procedir a la seva identificació, independentment que els individus tinguin o no senyes identificadores (tinguin o no forma i/o tipologia identificable, o presentin marques o decoracions). El fet que la mostra sigui aleatòria és important ja que no introduïm cap element subjectiu alhora de triar el material a analitzar. Els únics criteris a considerar són que els individus comptin amb el pes necessari per a la seva anàlisi i que la seva anàlisi no signifiqui la desaparició total de l'individu. Les excepcions venen donades únicament en el cas que aquests presentin marques de ceramista o decoracions excepcionals que la presa de mostra per a la seva anàlisi pugui malmetre. Cal indicar que el nostre mostreig tot i ser aleatori presenta dues particularitats. Els primers 150 individus procedeixen d'un mostreig completament aleatori. Un cop finalitzat aquest, vàrem observar una escassa representació de la *sigillata* hispànica així com de les anomenades *presigillates* i *prearetines*. Així doncs, vàrem seleccionar nous contextos estratigràfics a estudiar i dins d'aquests, es va procedir al mostreig aleatori

principalment d'aquells individus considerats arqueològicament bé com a *sigillata* hispànica, bé com a *presigillates* o *prearetines*. Un cop finalitzat aquest segon mostreig, la *sigillata* hispànica quedava ben representada però continuava essent escassa la presència de les segones. Per aquest motiu vam decidir seleccionar directament 12 individus que formaven part del fons museu. Així doncs, el resultat final és una mostra de 225 individus.

Pensem, a més, que cal avançar en aspectes com la determinació de qualitat que es fa dels materials a partir de paràmetres subjectius i visuals. Només a través de les tècniques arqueomètriques podem aproximar-nos de manera objectiva a la tecnologia de producció de les ceràmiques, conèixer les temperatures de cocció equivalents, els tipus de forns utilitzats i les propietats mecàniques d'aquestes produccions. Els resultats ens permetran, en definitiva, establir el perquè de les seves característiques físiques, del color de la pasta i del vernís, del seu estat de vitrificació i de la seva qualitat entesa en termes de resistència a la ruptura.

Arribats a aquest punt, és a dir identificades quantes i quines produccions tenim i establertes les seves característiques tecnològiques a partir de l'aplicació de tècniques arqueomètriques, és el moment de contrastar aquesta informació amb la informació procedent de l'estudi arqueològic dels individus de la mostra, és a dir, l'estudi tipològic, de marques, decoracions i, finalment, el seu context arqueològic.

Amb la informació obtinguda per l'aplicació d'ambdues metodologies de treball, arqueomètrica i arqueològica, estarem en condicions de tornar als nostres contextos estratigràfics per a retroalimentar-los, atribuir-los cronologies més precises, d'acord amb els tallers que s'hagin pogut determinar a cada context, i extrapolar amb més exactitud aquestes cronologies a les estructures amb que aquests estiguin relacionades per fer una lectura més correcta de l'evolució arqueològico-històrica que va patir el jaciment durant el període en què s'inscriu l'estudi en qüestió.

Finalment, l'estudi evolutiu dels grans grups que teníem en un principi també esdevé molt més precís ja que coneixem exactament quantes produccions tenim dins cadascun d'ells i d'on podrien venir, amb un alt grau de probabilitat. Això ens permetrà fer un estudi gradual dins cada grup i identificar correctament el calaix de sastre que representaven les *presigillates* i les *prearetines*, inferir amb quins tallers o zones de

producció podia estar relacionat el nostre jaciment i identificar quin és el seu procés d'arribada, coexistència i desaparició a la nostra ciutat.

Aquest és el procés que es podrà veure desenvolupat en aquest estudi i que hem volgut complementar amb el contrast, a nivell arqueomètric, d'una mostra de *terra sigillata* d'*Emporiae* i *Tarraco*. Tot i que *Baetulo* desenvolupà una important activitat comercial gràcies a la pròspera indústria del vi, com a centre receptor deuria formar part de rutes comercials que proveïrien alhora altres ciutats de la província de la Tarraconense. Així doncs, hem inclòs una mostra composta per 63 individus procedents d'Empúries i 75 de Tarragona per obtenir un panorama més ampli del comerç d'aquestes produccions a la costa catalana. Cal destacar, però que en aquests dos casos la tria del material no va ser feta de manera directa per nosaltres, és a dir que no es tracta d'un mostreig aleatori sinó d'una selecció d'acord amb la nostra sol·licitud, feta pels arqueòlegs dels respectius jaciments.

D'altra banda, les excavacions arqueològiques portades a terme en l'àrea catalana durant els últims anys, han posat de manifest l'existència de materials i estructures a diversos jaciments que indicarien la producció de *terra sigillata* en aquesta zona. Com veurem en el capítol 7, la major part d'aquests possibles centres encara no han estat caracteritzats arqueomètricament per la qual cosa no hi ha grups de referència que permetin la seva identificació en els centres receptors on es podrien haver comercialitzat els seus productes. Donat que la creació d'aquests grups de referència és necessària per a la realització d'estudis de provenença basats en l'anàlisi química, hem inclòs en aquest treball una mostra de dos d'aquests centres, Bòbila d'Ermedàs i Montroig del Camp, composta de 16 i 23 individus respectivament, amb la intenció d'ampliar el banc de dades de grups de referència de *terra sigillata* i utilitzar els resultats en el nostre propi treball. Pel que fa al mostreig, en el cas de la Bòbila d'Ermedàs es tracta d'una selecció feta pels arqueòlegs del jaciment, mentre que en el cas de Montroig del Camp es va fer un mostreig aleatori sobre els diferents tipus de materials trobats en el taller i dipositats en el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona.

Aquest treball s'ha organitzat en dos volums. El primer, on es troba el text i totes les figures, consta de tres parts principals subdividides en diversos capítols. La primera part està destinada a l'estudi arqueològic de la *sigillata* que comprèn la seva classificació a ull nu, estudi de la seva tipologia, marques i decoracions i, en el cas dels

individus procedents de *Baetulo*, l'anàlisi del seu context arqueològic. Per a la classificació tipològica, en el cas de la *sigillata* itàlica hem utilitzat la tipologia proposada per Ettlínger i altres (Ettlínger *et al.* 1990) i per a les seves marques bàsicament l'estudi d'Oxé i Comfort revisat per Kenrick (Oxé *et al.* 2000), que es donen amb les sigles OCK i el número corresponent. En el cas de la *sigillata* sud-gàl·lica hem utilitzat la classificació de Vernhet (1975, 1976), el volum dedicat a la *sigillata* gàl·lica de Bemont i Jacob (1986), així com la publicada per Vernhet i Passelac (1993) en la revista *Lattara*. Pel que fa a les marques, ens hem basat en l'índex d'Oswald (1964) i, molt especialment, en l'obra recentment publicada per Polak (2000) sobre marques de *sigillata* sud-gàl·lica localitzades al jaciment de Vechten. Per a la *sigillata* hispànica, hem seguit la classificació feta per Mezquíriz (1961) i Mayet (1984) i, per a les marques, l'estudi recentment publicat sobre els centres de fabricació de *sigillata* hispànica coordinat per Roca i Fernández (1999). En el cas de les produccions que no pertanyen a cap d'aquests tres grans grups, per a la majoria de casos hem utilitzat la tipologia de la *sigillata* itàlica d'Ettlínger i altres (Ettlínger *et al.* 1990) en observar que la majoria de produccions que hem documentat presenten tipologies similars, probablement degut al fet que es comercialitzen durant els mateixos períodes. Si bé és cert, com veurem al llarg d'aquest estudi, que algunes d'elles han estat objecte d'estudis i propostes tipològiques amb nomenclatura pròpia, pensem que un sol nom per a una forma similar, facilita el treball tant de qui ho fa com de qui ho llegeix. La segona part d'aquest volum està dedicada a l'estudi arqueomètric de la *sigillata*. A partir dels resultats anàlisis procedents de l'anàlisi química i del seu tractament amb eines estadístiques, s'han identificat diverses produccions que són analitzades individualment per establir les seves característiques químiques i tecnològiques i quan és possible la seva provinença. L'última part és el contrast dels resultats obtinguts per ambdues metodologies de treball, arqueològica i arqueomètrica, el que ens permet aproximar-nos al procés de comercialització d'aquestes vaixelles a *Baetulo* i contrastar aquests resultats amb els jaciments de *Tarraco* i *Emporiae* per obtenir una visió més àmplia de la distribució de la *sigillata* a la costa catalana durant més d'un segle.

El segon volum conté sis annexos. Els cinc primers es corresponen amb els inventaris de la *sigillata* procedent dels cinc jaciments estudiats. En el cas de Badalona, totes aquelles produccions que consideràvem *presigillates* o *prearetines* prèviament a la caracterització arqueomètrica, apareixen classificades sota aquests mateixos noms donat

que l'inventari es va fer abans. Només per aquells individus analitzats s'indica a sota la seva correcta classificació. L'últim annex el componen les taules d'aquest treball.

